

УДК 347.454.3(477)

В. Г. Олюха

ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Однією із сфер суспільного виробництва, яке здійснює вплив на весь господарський комплекс країни, є капітальне будівництво. Воно створює основу для вирішення не тільки завдань економічного розвитку, але забезпечує розв'язання багатьох соціальних проблем. Забезпечення розширеного відтворення основних фондів, підтримання на надійному експлуатаційному рівні об'єктів нерухомості не можливе без надійного функціонування інвестиційно-будівельного комплексу країни. Недаремно статтю 10 Господарського кодексу України (далі — ГК) будівництво окреслено як одна з сфер економічної політики, щодо якої держава здійснює відносно самостійний комплекс заходів стимулюючого впливу. Це обумовлено тим, що воно є однією із важливих галузей життєдіяльності людини та суспільства, оскільки визначає рівень економічного розвитку країни і є одним з головних чинників ефективної роботи всієї системи господарювання.

Завданням держави є створення та запровадження сукупності економічних, управлінських, правових заходів для забезпечення сталого розвитку будівельної галузі України. Право — це самостійний засіб управління суспільством, яке має здатність до синтезу та диференціації суспільних, державних та приватних інтересів. Господарсько-правові засоби при правильному їх застосуванні можуть здійснювати оптимізуючий вплив на сферу капітального будівництва. Але відбуватиметься це тільки за умови їх системного використання. Вирішенню такого завдання сприяє державно-приватне партнерство, яке запроваджено законом «Про державно-приватне партнерство». Капітальне будівництво може бути самостійним видом співпраці публічних та приватних суб'єктів при такому партнерстві або бути складовою, етапом, який створює основу для інших економічних проектів.

Для правильного розуміння напрямів правого впливу на зазначену галузь економіки необхідним є чітке визначення категорії «капітальне будівництво» та його форм. Дійсно, наукові абстракції дають можливість правильного усвідомлення характерних рис та особливостей досліджуваних явищ. Як наслідок створюються передумови не тільки для наукового розуміння, але і для правильного їх використання у практичній діяльності для вирішення конкретних завдань.

Проблеми правового регулювання будівельних відносин у сучасній Україні досліджували В. М. Косак — «Правове регулювання строків у капітальному будівництві» (1991); Н. С. Кузнецова — «Правове регулювання підрядних договірних відносин у будівництві (цивільно-правовий аспект)» (1993), «Підрядні договори в інвестиційній діяльності у будівництві» (1993); С. В. Сенік — «Правове регулювання договірних відносин генеральних підрядників та субпідрядників у капітальному будівництві» (2006); І. І. Банасевич — «Договори на виконання підрядних робіт за державним замовленням» (2007); Н. В. Трофуненко — «Господарсько-правове забезпечення якості будівельних робіт» (2010); Г. М. Гриценко — «Правове регулювання капітального будівництва за державні кошти» (2011); І. М. Миронець — «Адміністративно-правове регулювання будівельної діяльності в Україні» (2012); А. Б. Гриняк — «Особливості правового регулювання відносин за договорами підряду» (2011), «Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України» (2013); М. С. Біленко — «Договір будівельного підряду в цивільному праві України» (2013). О. В. Шаповалова у статті «Договір підряду на капітальне будівництво як правова форма господарських зв'язків на умовах партнерства» (2010) дослідила доцільність використання договору підряду на капітальне будівництво при державно-публічному партнерстві. В наведених працях розглядалися окремі аспекти правового регулювання будівельної діяльності, але чітких критеріїв для виокремлення категорії «капітальне будівництво» та напрямів використання його форм при державно-публічному партнерстві не пропонувалось. Дослідження зазначених питань є необхідним для подальшого теоретичного осмислення проблем господарсько-правового забезпечення та розвитку будівельної галузі України. З урахуванням викладеного тема наукової статті є актуальною.

Метою статті є дослідження правової природи категорії «капітальне будівництво» та можливості її використання при державно-приватному партнерстві. Для реалізації зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати наукові правові підходи до розуміння капітального будівництва, визначити ознаки, які дозволяють розрізнити у загальній сфері будівництва капітальне, встановити форми капітального будівництва та можливі напрями їх використання у державно-приватному партнерстві.

Умовно погляди вчених, які визнають наявність поняття «капітальне будівництво», можна поділити на три великі групи. Перші розглядають її

як діяльність: господарську [1, с. 14], господарсько-виробничу [2, с. 5], інвестиційно-господарську [3, с. 204; 4, с. 5], спрямовану на зведення підприємств, будівель і споруд [5, с. 52]. О. М. Абрамович окреслив капітальне будівництво як визначений вид головним чином виробничої за своїм характером діяльності, спрямованої на створення та відновлення основних фондів — будинків і споруд [6, с. 10]. А. Є. Чорноморець капітальне будівництво вважає широкою сферою діяльності, до якої входить не тільки будівництво, але і проектно-пошукові роботи, і багатоманітні функції замовника, у тому числі забезпечення будівництва капітальними вкладеннями, і будівельну індустрію, яка складає виробничу основу і матеріально-технічну базу будівництва [7, с. 8–9]. В цілому ніякої суперечності між позиціями першої групи не існує, оскільки вони досліджували різні аспекти капітального будівництва. Для підприємств будівельного комплексу діяльність, яку вони проводять, є виробничою, а для організації, що здійснює фінансування таких робіт, є формою реалізації капітальних інвестицій, і для кожної з них вона є господарською діяльністю.

На думку другої групи вчених, капітальне будівництво — це робота [8, с. 688; 9, с. 18]. Третя група вчених розглядає капітальне будівництво як галузь матеріального виробництва [10, с. 162; 11, с. 8; 12, с. 3].

Для зіставлення підходу, за яким капітальне будівництво є діяльністю з позицією, де воно є роботою, необхідно дослідити філософське розуміння цих категорій. Діяльність у філософському плані трактується як сукупність елементів, до яких відносяться: суб'єкт, який наділений активністю і направляє її на об'єкти або на інші суб'єкти; об'єкт, на який спрямована активність суб'єкта, і сама активність, що виражається в тому чи іншому способі оволодіння об'єктом чи у встановленні комунікативного впливу між суб'єктами. Так, М. Вебер зазначає, що не існує діяльності самої по собі — вона має свого носія, носієм діяльності є її суб'єкт, який ставить цілі перетворення об'єктивної діяльності (об'єкта), впроваджує це цілеспрямоване перетворення, а саме виконує діяльність [13, с. 342]. Г. Аренд наводить три основні види діяльності людини: дія, робота, праця [14, с. 21]. А. Приятельчук визначає роботу як діяльність, що відповідає неприродності людського існування, в ході якої створюється «друга природа», забезпечується «штучний світ речей», відмінний від природного середовища [15, с. 187]. Отже, діяльність є категорією більш змістовною, ніж робота, і включає останню як свою складову. Визначення капітального будівництва як діяльності є більш повним також і з тих міркувань, що це дозволить проводити оптимізацію не тільки безпосередніх процесів будівельної роботи, але і інших, пов'язаних з ним, зокрема, залучення фінансових ресурсів, проведення проектно-пошукових робіт, введення готових об'єктів в експлуатацію. Третя позиція науковців щодо капітального будівництва потребує уточнення. Галузь народного господарства складають виробничі одиниці, які здійснюють однакові або подібні види виробничої діяльності. Національний класифікатор видів економічної діяльності України (КВЕД 2010) як

самостійний вид економічної діяльності капітальне будівництво не передбачає і відводить секцію «F» для будівельної господарської діяльності в цілому, яка охоплює загальні та спеціалізовані роботи з будівництва будівель і споруд. Тому капітальне будівництво варто визначати як підгалузь будівельної галузі сфери матеріального виробництва.

Кожен з трьох підходів має право на існування і повинен застосовуватись залежно від мети, яку ставить перед собою дослідник. Таким чином, термін «капітальне будівництво» є багатозначним, що і необхідно враховувати при його використанні.

Для виділення капітального будівництва як підгалузі будівництва можна використовувати сукупність ознак. Першим головним критерієм є мета, для якої замовник отримує результати будівельних робіт. Будівництво може здійснюватись замовником як для задоволення потреб сімейного, особистого, так і виробничого споживання, але капітальне будівництво завжди здійснюється з господарською метою, яка має різні прояви (створення основного капіталу, здійснення капітальних інвестицій, отримання прибутку, підтримання капітальних об'єктів у нормальному технічному стані). Результати виконання робіт відносяться до такого фактора виробництва, як промисловий капітал, а тому капітальне будівництво є головним джерелом розширеного відтворення основних фондів (засобів). У сфері загального будівництва результати проведених робіт слугують задоволенню потреб особистого, сімейного споживання, не пов'язаного з здійсненням підприємницької діяльності, не призводять до створення основного капіталу у вигляді нерухомих об'єктів, результати не є засобом виробництва та реалізацією капітальних вкладень, амортизаційні нарахування для відшкодування їх вартості не проводяться.

Другий критерій для виокремлення капітального будівництва — суб'єкт договірних відносин замовник (забудовник) архітектурно-будівельних робіт або ж при будівництві господарським способом — забудовник. Юридичні особи, органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність, і такі, які не мають статусу підприємця, можуть замовляти такі роботи. Відносини капітального будівництва наявні, коли замовник (забудовник) є одним з суб'єктів господарювання або органів державної влади, місцевого самоврядування, наділених господарською компетенцією. При капітальному будівництві підрядним способом виникають майново-господарські відносини, а при будівництві господарським — внутрішньогосподарські. Відносини, де замовником підрядних будівельних робіт виступає фізична особа без статусу суб'єкта підприємницької діяльності, є споживчими. Правова природа споживчих відносин є суто цивілістичною, а отже такі суб'єкти не є замовниками у договорі підряду на капітальне будівництво.

Третій критерій — це складність організаційних та технологічних форм. Для організації будівельних робіт, що не пов'язані із створенням основних фондів, встановлено не такий складний порядок дозвільних

процедур, вони пов'язані, як правило, з проведенням нескладних будівельних робіт, без залучення значної кількості будівельної техніки, устаткування, будівельного персоналу, строк їх проведення не такий тривалий. На відміну від капітального будівництва, складні організаційно-договірні зв'язки тут відсутні, договірна документація також не є складною. Натомість у капітальному будівництві підрядний спосіб виконання робіт може проводитись за схемою «продукція на руки» або «під ключ», з застосуванням конструкції генерального підряду. Також застосування державного замовлення, торгів при укладенні договору підряду на капітальне будівництво у загальній сфері будівництва не проводяться. Для вирішення завдань будівництва на території декількох областей або з будови складних об'єктів будівельні організації можуть утворювати кластери, що також притаманно сфері капітального будівництва.

Четвертий критерій — особливості у правовому регулюванні. Як справедливо зазначають Н. С. Кузнецова та Р. А. Майданик, у випадках, коли за договором будівельного підряду виконуються роботи для задоволення побутових або інших особистих потреб фізичної особи (замовника), до такого договору відповідно мають застосовуватись правила параграфу 2 «Побутовий підряд» гл. 61 «Підряд» про права замовника за договором побутового підряду [16, с. 576]. Необхідно лише додати, що на такі відносини поширюються не тільки відповідні положення ЦК України про побутовий підряд, але і законодавство про захист прав споживачів, що для відносин підряду на капітальне будівництво не характерно.

П'ятий критерій — характер будівельних робіт. Для капітального будівництва притаманні масштабні будівельні роботи, виконання яких приводить до виникнення капітальних об'єктів або істотно впливає на стан вже існуючих. Тому поточний ремонт, перепланування та /або переобладнання окремих приміщень (квартир) без втручання в несучі та огорожувальні конструкції, а також транспортні системи об'єкта не відносяться до робіт з капітального будівництва.

Шостий критерій — результат завершених будівельних робіт. Щодо капітального будівництва, ним виступає будівельна продукція, а саме будинки, будівлі, споруди, які у свою чергу об'єднуються єдиним поняттям «будова» та відносяться до об'єктів нерухомості. При цьому будівлі та будинки призначені для постійного проживання людей і не виконують виробничих (технічних) функцій, споруди ж призначені для виконання технічних функцій, а люди в них знаходяться тимчасово. Також такими результатами є відновлення, покращення основних фондів, якщо будівельні роботи відбуваються з розширення, реконструкції та технічного переозброєння підприємств, будинків і споруд. Всім цим об'єктам притаманна ознака капітальності. За європейськими стандартами, викладеними у Директиві 89/106/ЕЕС, будівельні системи мають забезпечувати не тільки механічну міцність та стійкість, пожежну безпеку, а також і санітарну та екологічну безпеку, захист від шуму, енергоефективність.

Враховуючи, що застосування європейських стандартів у будівництві є запорукою можливості входження українських будівельних підприємств на ринок Європи, такі вимоги також мають бути застосовані і в Україні.

Ознака капітальності відрізняє такі об'єкти від тимчасових споруд. До останніх відносяться: одноповерхові споруди, що виготовляються з полегшених конструкцій з урахуванням основних вимог до споруд, визначених технічним регламентом будівельних виробів, будівель і споруд, і встановлюються тимчасово, без улаштування фундаменту. Також не є капітальним будівництво вироблення малих архітектурних форм. У законодавстві України мала архітектурна форма визначається як невелика одноповерхова пересувна споруда, яка не має закритого приміщення для тимчасового перебування людей, або стаціонарна споруда, яка має закрите приміщення для тимчасового перебування людей і по зовнішньому контуру має площу до 30 кв. м, яка виконується із полегшених конструкцій і встановлюється тимчасово без улаштування фундаментів. В залежності від функціонального призначення малі архітектурні форми поділяють: малі архітектурні споруди (павільйони, кіоски), інженерно-господарче обладнання (трансформаторні підстанції, вентиляційні шахти, телефонні будки, торговельні автомати), обладнання для відпочинку (паркові лави, альтанки, перголи, ліхтарі, дитячі майданчики), декоративно-пластичні форми (фонтани, паркова скульптура, басейни), засоби візуальної інформації (світлове табло, світлофори, біл-борди). При проведенні капітального будівництва для створення будівельного майданчика можуть прокладатись та будуватись тимчасові комунікації та об'єкти. Також у межах єдиного проекту можуть створюватись як капітальні, так і некапітальні об'єкти, пов'язані між собою проектним задумом. В такому випадку можна констатувати наявність відносин капітального будівництва, оскільки зазначені некапітальні споруди охоплюються єдиною метою капітального будівництва.

Таким чином, всі підстави для виокремлення самостійної категорії «капітальне будівництво» у сучасних умовах існують. Тому не можливо погодитись з пропозицією відмови від такого терміна, що висловлювалось у наукових працях останнім часом [17, с. 7].

Формами капітального будівництва є роботи з нового будівництва, розширення, реконструкції і технічного переозброєння діючих підприємств, будинків і споруд, капітальний ремонт. Нове будівництво — будівництво комплексу об'єктів новостворюваних підприємств, будинків і споруджень, окремих виробництв, що зводяться на нових будівельних майданчиках і після введення в експлуатацію будуть перебувати на самостійному балансі, тобто виникає нова організація — юридична особа. Розширення діючих підприємств — будівництво на них чи прилеглої до них території додаткових виробництв, нових окремих цехів і об'єктів чи здійснення робіт по розширенню вже існуючих на підприємствах таких цехів й об'єктів. До цього виду капітального будівництва відноситься також будівництво філій і виробництв діючих

підприємств, які після введення в експлуатацію не будуть знаходитися на самостійному балансі. Мета розширення існуючого підприємства — збільшення виробничої потужності та інших техніко-економічних показників у більш короткий термін та за менших витрат, ніж при новому будівництві. Технічне переозброєння діючих підприємств — комплекс заходів щодо підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів і ділянок на основі впровадження передової техніки та технології, механізації й автоматизації виробництва, модернізації та заміни застарілого і фізично зношеного устаткування новим, більш продуктивним, а також щодо удосконалення загальнозаводського господарства та допоміжних служб. Здійснюється воно по проектах і кошторисах на окремі об'єкти чи окремі види робіт і, як правило, без розширення виробничих потужностей. Технічне переозброєння діючих підприємств здійснюється, як правило, без розширення виробничих площ за проектами і кошторисами на окремі об'єкти або види робіт, що розробляються на основі техніко-економічного обґрунтування. Реконструкція діючих підприємств — перебудова існуючих цехів і об'єктів, пов'язана із удосконаленням виробництва і підвищенням його техніко-економічного рівня на основі досягнень науково-технічного прогресу. Така перебудова здійснюється за комплексним проектом на реконструкцію підприємства в цілому і, як правило, без розширення наявних будинків і споруджень. Реконструкція може виступати у таких формах, як оновлення, перебудова, реставрація споруди, будівлі тощо. Капітальний ремонт будівлі — це комплекс ремонтно-будівельних робіт, який передбачає заміну, відновлювання та модернізацію конструкцій і обладнання будівель у зв'язку з їх фізичною зношеністю та руйнуванням, поліпшення експлуатаційних показників, а також покращання планування будівлі і благоустрою території без зміни будівельних габаритів об'єкта. Капітальний ремонт передбачає призупинення на час виконання робіт експлуатації будівлі в цілому або її частин (за умови їх автономності).

Засобом, який здатен вирішувати завдання оптимізації капітального будівництва, є державно-приватне партнерство. Його зміст полягає у спільній участі держави та суб'єктів підприємництва у задоволенні потреб держави та суспільства за рахунок об'єднання економічних ресурсів, можливостей, ризику та відповідальності. Як справедливо пише О. В. Шаповалова, «за формальними ознаками договір підряду на капітальне будівництво за державні кошти може бути правовою формою господарських зв'язків, які складаються на умовах державно-приватного партнерства» [18, с. 35]. Враховуючи наведені вище форми капітального будівництва, можна визначити такі напрями державно-приватного партнерства у капітальному будівництві: відновлення(реконструкція), експлуатація приватним партнером та повернення державі після визначеного терміну цього об'єкта; відновлення (реконструкція), оренда приватним інвестором об'єкта та повернення після обумовленого терміну державі; відновлення (реконструкція), управління та передача його державі; бу-

дівництво, оренда приватним партнером та передача об'єкта після визначеного терміну державі; будівництво, володіння та експлуатація нового інфраструктурного об'єкта приватним партнером, з забезпеченням йому державою мінімального доходу.

Проведене дослідження свідчить про необхідність подальшого теоретичного обґрунтування напрямів оптимізації капітального будівництва при державно-приватному партнерстві і дозволяє зробити такі висновки:

1. Капітальне будівництво є самостійною категорією, яка необхідна для більш чіткого розуміння складних процесів будівництва у господарському комплексі країни. Відмова від її використання є передчасною.

2. Термін «капітальне будівництво» є багатозначним і може позначати роботу, діяльність та підгалузь сфери економічної діяльності. Перші два значення є більш вузькими у порівнянні з третім значенням цієї категорії. Отже, для цілей оптимізації варто враховувати останнє значення.

3. Формами капітального будівництва є нове будівництво, розширення, реконструкція і технічне переозброєння діючих підприємств, будинків і споруд, капітальний ремонт. Тому при запровадженні державно-приватного партнерства необхідно враховувати їх наявність, що дозволить контрагентам знаходити більш ефективні напрями співробітництва, ніж ті, що запропоновано у чинному законодавстві.

Л і т е р а т у р а

1. Гриценко Г. М. Правове регулювання капітального будівництва за державні кошти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Г. М. Гриценко. — Донецьк, 2011. — 187 с.
2. Ткач А. П. Правовое регулирование капитального строительства в СССР / А. П. Ткач ; [отв. ред. О. Н. Садилов]. — М. : Юрид. лит., 1972. — 292 с.
3. Вінник О. М. Інвестиційне право : навч. посіб. / О. М. Вінник. — К. : Юрид. думка, 2006. — 204 с.
4. Коссак В. М. Правове регулювання строків у будівництві / В. М. Коссак. — К. : Будівельник, 1991. — 144 с.
5. Брагинський М. И. Договор подряда и подобные ему договоры / М. И. Брагинский. — М. : Статут, 1999. — 52 с.
6. Абрамович А. М. Государственное управление строительством в СССР / А. М. Абрамович ; [ред. В. И. Шабайлов]. — Минск : Наука и техника, 1982. — 271 с.
7. Черноморец А. Е. Хозрасчёт в капитальном строительстве на основе межхозяйственной кооперации (правовой аспект) / А. Е. Черноморец. — Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1985. — 204 с.
8. Хозяйственное право : учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин [и др.] ; под ред. В. К. Мамутова. — К. : Юринком Интер, 2002. — 688 с.
9. Миронець І. М. Адміністративно-правове регулювання будівельної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / І. М. Миронець. — К., 2012. — 235 с.
10. Советское гражданское право. Т. 2. — Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1971. — 520 с.
11. Кубко Е. Б. Совершенствование хозяйственного механизма в капитальном строительстве (организационно-правовые вопросы) / Е. Б. Кубко, А. Я. Пилипенко. — К. : Наук. думка, 1983. — 206 с.
12. Ткач А. П. Юридический справочник строителя / А. П. Ткач, А. К. Селезнев. — 3-е изд., перераб., доп. — К. : Будівельник. — 272 с.

13. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / М. Вебер; [пер. з нім. О. Погорілого]. — К.: Основи, 1998 — 534 с.
14. Аренд Г. Становище людини / Г. Аренд; [пер. з англ. М. І. Зубрицька]. — Л.: Літопис, 1999. — 254 с.
15. Приятільчук А. Поняття «робота», «праця» та «матеріальне виробництво» / А. Приятільчук // Українознавчий альманах. — 2012. — Вип. 7. — С. 187–189.
16. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. — 3-тє вид., переробл. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2010. — 1176 с.
17. Гриняк А. Б. Договірні зобов'язання з виконання робіт у цивільному праві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / А. Б. Гриняк. — К., 2013. — 34 с.
18. Шаповалова О. В. Договір підряду на капітальне будівництво як правова форма господарських зв'язків на умовах партнерства / О. В. Шаповалова // Юридична наука, практика і освіта. — 2010. — № 1. — С. 32–39.

А н о т а ц і я

Олюха В. Г. Поняття та форми капітального будівництва в Україні. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню ознак, які дозволяють виокремити категорію «капітальне будівництво». Доведено доцільність її збереження та подальшого використання. Розглянуті форми капітального будівництва. Обґрунтовується доцільність їх використання при державно-приватному партнерстві.

Ключові слова: капітальне будівництво, форми капітального будівництва, державно-приватне партнерство.

А н н о т а ц і я

Олюха В. Г. Понятие и формы капитального строительства в Украине. — Статья.

Статья посвящена исследованию признаков, позволяющих выделить категорию «капитальное строительство». Доказана целесообразность ее сохранения и дальнейшего использования. Рассмотрены формы капитального строительства. Обосновывается целесообразность их использования при государственно-частном партнерстве.

Ключевые слова: капитальное строительство, формы капитального строительства, государственно-частное партнерство.

S u m m a r y

Olyuha V. G. Notion and forms of capital construction in Ukraine. — Article.

The article investigates the features that allow to allocate a category «capital construction». It was proved the expediency of its preservation and future use. Also it was considered forms of capital construction. Was substantiated the expediency of their use in public-private partnership.

Keywords: capital construction, forms of capital construction, public-private partnership.